

Naši problemi

Uređuje doc. mr dr Juraj Hraste

Laboratorij za stomatološku protetiku u stomatološkoj djelatnosti unutar javne zdravstvene službe

Javno zdravstvo je pojam, a ne institucija za zdravstvenu službu, zdravstvenu zaštitu i zdravstvenu skrb, koji objedinjeni služe po socijalnim principima svim ljudima svijeta. Javna zdravstvena služba je instrument društva u određenim formacijama, kojima društvo osigurava zdravstvenu zaštitu i zdravstvenu skrb. Zdravstvenom zaštitom zdravstvena služba osigurava pronalaženje, sprečavanje i suzbijanje bolesti. Zdravstvenom skrbi zdravstvena služba osigurava pravovremeno liječenje, liječenje kroničara i zdravstvenu rehabilitaciju. Promatramo li te zadatke javnog zdravstva sa aspekta laboratorija za stomatološku protetiku, laboratorij za stomatološku protetiku se unutar javne zdravstvene službe može svrstati u zdravstvenu skrb i to kao faktor, koji u sastavu stomatološkog protetskog tima, osigurava unutar zdravstvene skrbi rehabilitaciju određenog područja ljudskog organizma. Da bi se bolje uočila suvremenost ovih definicija, treba u uvodnom dijelu da se kroz povijesni razvoj obavijestimo kako je došlo do današnjeg timskog rada u javnoj zdravstvenoj službi, u kojem sudjeluju zubni tehničari u stomatološkom protetskom laboratoriju. Kroz tu prizmu treba gledati i današnje probleme stomatološkog protetskog laboratorija, unutar zdravstvene skrbi, koju provodi zdravstvena služba, kao instrument koji osigurava zdravlje naroda, unutar javnog zdravstva.

KRATKI POVIJESNI PRIKAZ RAZVOJA LABORATORIJSKE ZUBNE PROTETIKE U SVIJETU I U NAS

Prema Proskaueru i Witu, jedan je od najstarijih prikaza o zubnom lječništvu duborez iz groba Sokara, 3000 godina prije naše ere, koji se čuva u muzeju starina u Kairu.

Na toj su iskopini prikazani prvi umjetni zubi pa se stoga može reći da je to ujedno prvi dokumenat o zamjeni zuba, koji nam daje pravo da razmišljamo o počecima zubne protetike, kao slobodnog zanimanja, ili primijenjenog umijeća tadašnjeg doba o zamjeni zubi. Sličan je dokument kamenorez nastao 2000 godina prije naše ere, za babilonskog kralja Asurbanipala u Ninivi. Čuva se u Nacionalnom britanskom muzeju u Londonu. Etrušćanska proteza, u jednokomadnom tucanom zlatu, iz 400. godine prije naše ere, izvađena iz takvičanskog groba čuva se u muzeju u Kortonu. Egipćani su također važni u povijesti zamjene zubi pa možemo reći i očuvanja postojećih. Oni su, 2500 godina prije naše ere, načinili zlatni vez za učvršćivanje postojećih zubi, sa umetnutim telećim zubom. Iskopina se čuva u Kairu, a nađena je u faraonskom grobu. To su dokazi, uz brojne druge, kojih ima po raznim muzejima, da počeci znanja o zamjeni zuba i o važnosti očuvanja postojećeg zubala datiraju na tisuće godina prije naše ere i da su narodi tih epoha znali važnost zubi s funkcionalnog i estetskog stajališta. U ono doba je to bila domena primijenjene umjetnosti, u graničnom području zdravstvenih potreba i može se reći, da je to prvi poznati dio u razvoju zamjene zuba.

Drugi dio razvoja dokumentiran je djelomično u srednjem vijeku u pisanim dokumentima o počecima liječenja i održavanja zubi i nadomještanja zubi koji nedostaju, a tak-

vih dokaza ima na stotine pa i u umjetničkim slikama. To doba se smatra organiziranijim, u smislu pretvaranja slobodne profesije u cehove i obrte, kojih predstavnici djeluju kao putujući barbiri po sajmovima i rade poslove ekstrakcija i nadomještanja zubi u smislu obrta. Takvo stanje traje do početka 19. stoljeća, kad u Evropi i Americi prestaju djelovati barbiri, u smislu zubarskog obrta i kada se zubarski obrt pretvara u zubno lječništvo. U svom razvoju, ono se uzdiže u struku i to prije svega u dijelu kirurških znanja, iza kojeg kao posljedica neminovno zahtijeva svoj razvoj zubna protetika, ali već tada prema određenim pravilima. Pravila su postavljali tadašnji stručni autoriteti, a ona o protetici se razvijaju od 1840. godine, od pronalaska prvog artikulatora. Spominju se imena Kerna, Godarda, Parkera, Bonwilla i najzad Gysia, koji u Evropi postavlja teorijske postulate zubne protetike.

U tehnološkom napretku, konac 19 stoljeća, izbacuje iz uporabe drvenu bazu za protezu, kakvu je upotrebljavao i George Washington, predsjednik Sjedinjenih Američkih Država. Drvo ustupa mjesto kaučuku, a tvornica S. S. White, 1841. g, počima izradivati porculanske zube.

U 20 stoljeću nastavlja se usavršavanje zubne protetike te se zubarstvo počinje strogo dijeliti na ordinacijski i laboratorijski rad, a protetika počinje zahtijevati u cijelom svijetu posebno naobraženog stručnjaka obrtnika, koji dobiva naziv zubni tehničar. Pisani radovi spomenutih i drugih autora i prijenos iskustava daju pravo liječnicima zubarima da zapošljavaju u svojim kabinetima, ordinacijama i odjelima, svagdje u svijetu, zubne tehničare te da prenose na njih teoretske misli i primijenjenu vještinu i poznavanje materijala. U Americi i Evropi izrastaju brojne tvornice (a uz njih instituti), koje proizvode materijale i opremu za zubnu protetiku laboratorijskog dijela. Između dvaju svjetskih ratova Švicarska u Evropi i Sjeverna Amerika bilježe jači razvoj laboratorijske zubne protetike i oralne medicine uopće, a poslije drugog svjetskog rata, diljem cijelog svijeta, kaučuk za proteze zamjenjuju umjetne smole, čelik zamjenjuju poluplemeniti metali dok plemeniti metali prelaze u optimalne legure, koje se i danas stalno usavršavaju. Nakon drugog svjetskog rata u socijalističkim zemljama cijela medicina pa tako i zubarstvo, sada stomatologija, doživljava socijalizaciju, tj. podružtvljenje materijalnih vrednota i dobara od posebnog društvenog interesa. Stomatologija, a s njome i laboratorijska protetika, postaju sastavni dio socijalizirane medicine. Taj put razvoja nam je nešto poznatiji, jer smo njegovi suvremenici, ali nije na odmet da kažemo da je taj put razvoja tražio da zubnog tehničara — obrtnika, razvijemo do školovanog stručnjaka, jer samo kao takav on može biti sastavni dio stomatološkog protetskog tima. Stoga se doškoluju svi zubarski kadrovi, a osnivaju se, najprije u socijalističkim zemljama, a kasnije i u dijelu kapitalističkih zemalja škole za zubne tehničare.

Te škole su imale zadatak da iskustveno i nesistematizirano gradivo oblikuju u sistematiziranu metodičku cjelinu, koja bi stvorila takav lik zubnog tehničara, koji bi u suvremenim uvjetima bio sposoban da bude sudionik protetskog stomatološkog tima, odnosno da prema projektu protetskog nadomjestka, koji je dužan napraviti liječnik stomatolog ili zubar, izvede u laboratoriju kompletan rad, po fazama zacrtanim protetskim laboratorijskim metodama i postulatima.

Takavih škola ima danas u svijetu oko 240, a stomatoloških fakulteta ima u svijetu oko 400. Stomatologa i zubnih terapeuta, ukupno svih specijalnosti i disciplina, ima u svijetu pola milijuna, a prema grubom proračunu, trebalo bi biti isto toliko zubnih tehničara. Danas ima u svijetu, prema podacima SZO, oko 600 000 pomoćnog zubarskog osoblja, a od toga polovica otpada na zubne tehničare.

STANJE U NAS

Mi smo socijalistička zemlja i kao takva, usvojili smo sve one postavke po kojima se danas vlada socijalizirana medicina, a to je da su svi integralni dijelovi zdravstva pa tako i stomatologija i svi njeni dijelovi, podvrgnuti principima koje je zacrtala Svjetska zdravstvena organizacija, a koji se ne kose sa integritetom zemalja članica. Ti principi su slijedeći:

1. da je zdravlje čovjeka, kako psihičko tako i fizičko, prvenstveno izraženo odsutnošću bolesti, psihičkim zadovoljstvom i društvenim blagostanjem,

2. da o čuvanju zdravlja treba da vode brigu sve društvene strukture punoljetnih građana, a izvršioći očuvanja zdravlja i liječenja postojećih bolesti da budu svi zdravstveni radnici u zdravstvenoj službi, koji prema suvremenim i neškodljivim principima i akcijama, provode zaštitu zdravlja i dovode stanje bolesti u stanje zdravlja, ili poboljšanja zdravstvenog stanja,

3. da zdravstvena služba provodi zdravstvenu zaštitu i zdravstvenu skrb, koja uključuje i rehabilitaciju sa svim njezinim granama pa tako i stomatološkom laboratorijskom protetikom,

4. Svjetska zdravstvena organizacija, u svojim izvještajima, preporuča u medicini kao najkvalitetniji, kako na znanstvenim istraživanjima u zdravstvu, tako i na izvršavanju svakodnevnih zadataka, timski rad, a to opravdava činjenicom, da je vrijeme sveznadara i liječnika koji sve znaju davno odmakla prošlost,

5. specijalizacije u zdravstvu svih profila su nužda, s obzirom na dijagnostiku i tehnološka dostignuća; tako je i u stomatologiji i u laboratorijskoj stomatološkoj protetici, i specijalizacija se u svim suvremenim društvenim zajednicama s razvijenim zdravstvom već provodi,

6. svi sudionici zdravstvenih timova, bez obzira na profile, dužni su poštivati principe (liječnike) etike, koja se odnosi na zdravstvene radnike, a koja nalaže, svima koji rade u zdravstvu, određene norme i određene modalitete ponašanja prema bolesniku, prema radu za bolesnika, a one naročito u socijalističkim zemljama, sa socijaliziranom medicinom imaju visoko humani značaj.

Ostaje otvoreno pitanje, koliko mi svi, koji radimo u zdravstvu, poznajemo ove iznesene principe, kao prvo, a kao drugo, koliko imamo volje i mogućnosti, po svojoj osobnoj kulturi i edukaciji koju posjedujemo, da ih usvojimo. Ti principi stvaraju obveze, iz obveza proističu izvjesna prava pa bi se moglo nadodati, da zdravstveni radnik, da bi udovoljio ovim principima, treba da ima otvoren put do stjecanja naobrazbe i osiguranu nagradu za rad u onoj visini dohotka, koja zadovoljava njegove svakodnevne potrebe, u odnosu na njegov društveni položaj.

Svođeci sve to na ulogu laboratorija za stomatološku protetiku u javnoj zdravstvenoj službi, konstatirao bih slijedeće:

a) Da je stomatološka laboratorijska protetika integralni dio stomatološke medicine, a prema tomu i cjelokupnog zdravstva, jer se bez nje ne može timski suvremeno udovoljiti zadacima rehabilitacije orofacijalnog sustava. Prema tomu, zubni tehničari, koji rade u zdravstvenoj službi, imaju sva prava, sve obveze zdravstvenih radnika, a njihov specifični položaj, što ne rade direktno na pacijentu, ne može ih oslobađati tih obveza, a niti im zato davati manje vrijedni položaj u zdravstvu i u timu u kojem surađuju. Njihov dohodak treba svesti na dohodak zdravstvenih radnika, koji samostalno izvršavaju laboratorijske zadatke od posebnog društvenog interesa u zdravstvu. Na temelju toga, od postojećih i budućih zubnih tehničara se očekuje adekvatan odnos i prema radu u zdravstvu.

b) Zubnim tehničarima treba omogućiti doškolovanje i stručno usavršavanje, da bi oni mogli ovladati svim laboratorijskim i tehnološkim procesima, koji su potrebni u polivalentnom, specijalističkom i znanstvenom radu u stomatološkoj protetici.

c) Prema postulatima SZO o radu u timu, zubni tehničar je suradnik u stomatološkom protetskom timu, a radi prema zacrtanim i dogovorenim planovima koje dobiva od protetičara stomatologa, odnosno specijalista protetičara stomatologa.

d) Da bi zubni tehničar, odnosno laboratorij za stomatološku protetiku, mogao djelovati na bazi suvremenih principa i traženja za izradu protetskog nadomjestka, društvo mu je dužno osigurati prostor i opremu, o čemu treba sačiniti jugoslavenske standarde.

Zubni tehničar radi pod otežanim uvjetima rada, s obzirom na položaj pri radu, buku, plinove i vizualne smetnje, naročito u sredinama, koje nisu prišle osuvremenjivanju opreme i prostora. Njegova samostalnost, u radu u laboratorijskom dijelu izrade protetskog nadomjestka, daje mu pravo da u društvenim dogovorima i sporazumima bude priznat kao samostalni laboratorijski radnik u zdravstvu i nikako ne može biti svrstan u rad sestre pomoćnice ili slično.

e) Etika zubnog tehničara treba da bude jednaka etici svih zdravstvenih radnika, a iz nje za zubne tehničare treba da proizlaze slijedeće načelne obveze kao specifične:

— indirektna pomoć bolesniku zubnog tehničara jednako je važan i častan i neophodan rad, kao i direktni rad na bolesniku, iako indirektni rad povlači, u slučaju izrade protetskog nadomjestka, manju direktnu odgovornost

— stomatološki laboratorij i njegovi radnici dio su cjelovitog zdravstva i podliježu obvezama zdravstvenih radnika po svim zakonima koji se odnose na zdravstvene radnike, u miru i u posebnim stanjima zemlje i zajednice u kojoj žive i rade

— zdravstveni radnici u laboratoriju za stomatološku protetiku dužni su uložiti svoj trud i rad da bi ovladali znanjima za svladavanje tehnoloških procesa u izradi suvremenog protetskog nadomjestka, da bi ga mogli izraditi prema suvremenim postulatima, koji samo koriste, a nikako štete pacijentu, ugledu liječnika, koji im rad daje na izradu i zajednici koja ih zapošljava

— zdravstveni radnici u stomatološkom laboratoriju dužni su raditi tako, da odgovore svojim zadacima u rokovima dogovorenim s liječnikom stomatologom, kao što je i liječnik stomatolog dužan da prilikom davanja u rad protetskog nadomjestka, ima u vidu mogućnosti odvijanja fiziološkog procesa, radnog zadatka i raspodjele posla, približno jednako u timu, a u velikim protetskim institucijama, ravnomjerno po timovima. Najzad bih rekao, da stomatološki laboratorij, postavljen na ovim principima i protkan ovakvom etikom, zbog više subjektivnih i objektivnih razloga, danas u nas ne postoji. Ali, nadodao bih, da ćemo morati usavršavanjem kadrova, njihovim doškolovanjem i specijalizacijom, prići postupno zadovoljavanju tih principa, i u radnom i u etičkom smislu. Laboratorij za stomatološku protetiku time će, unutar javne zdravstvene službe, naći svoje određeno pravo mjesto.

Mr dr Zlatko Leušić
specijalist iz dječje i socijalne stomatologije
Stomatološka poliklinika »Milan Milanović« Zagreb

Primljeno za objavljivanje 8. ožujka 1977.

ZAVOD ZA FIKSNU PROTETIKU

TEČAJ ZA USAVRŠAVANJE LIJEČNIKA-STOMATOLOGA,

koji će se održati u petak 7. i u subotu 8. listopada 1977,

prikazat će dostignuća s tog područja, s osobitim obzirom na potrebe praktičara. Program i kotizacija objavit će se pravodobno.

Budući da je broj polaznika ograničen, preporuča se zainteresiranima da se prijave na adresu:

**Asistent Dr T. Ivaniš, Zavod za fiksnu protetiku,
Stomatološki fakultet, ZAGREB, Gundulićeva 5**